

היום בו פסקה המלחמה

סיפור מאת

בן-ציון יהושע

א

הטלפון חזר וצלצל בעקשנות. מעבר לקו היה ולודיה שריפוב, נהג ה'לאדה' המוסלמי, ששימש אותי בתקופת שרותי באוזבקיסטן. "סבתא שלי מתה. אני מבקש שתבוא מהר", התייפח ולודיה בשפופרת הטלפון. אני אומר ביני לביני: מה לי ולסבתא המוסלמית של הנהג שריפוב? למה הוא מתעקש שאגיע לבית סבתו בשכונה המוסלמית? למרות השאלות שהטרידו אותי, נסעתי לבית סבתו של ולודיה.

בדרך לשם אני מהרהר בשם משפחתו של 'שריפוב', המצביע על משפחתו המוסלמית המיוחסת, שמקורה מ'בוכרה-י שריף' – בוכרה האצילה. נכון שהמראה הבהיר של ולודיה הוא יותר סלאבי מאשר אוזבקי, אבל בעיר טשקנט שיש בה למעלה ממאה לאומים שונים המתחתנים זה בזה הכול ייתכן.

בימי מלחמת העולם השנייה בין השנים 1941 – 1943 זרמו לכאן מאות אלפי עקורים, שנסו מאימי המלחמה וההשמדה הטוטלית. רבים מהם היו יהודים שנמלטו מרוסיה, מאוקראינה, מפולין, מהמדינות הבלטיות ועוד. הם האמינו כי הנאצים לא יגיעו למזרח. ואכן, הקרב על סטלינגרד שינה את כוונות הנאצים שחתרו להגיע לקווקז ומשם למזרח התיכון ולחבור על אדמת ארץ ישראל עם הכוחות של רומל שיגיעו מצפון אפריקה. הכרמל היה אמור להיות 'מצדה' של היישוב היהודי בארץ ישראל.

הסובייטים, שהתעשייה שלהם הותקפה ללא הרף על-ידי מטוסים גרמניים, האמינו כי לטשקנט לא תגיע הרעה. הם העבירו לכאן את התעשייה הכבדה ואת תעשיית הנשק, המזון והמטוסים. לכאן הגיעו רכבות-אמבולנס משדות הקרב מלאות פצועים שטופלו בבתי החולים בטשקנט. רופאים יהודים ולא יהודים נתנו כאן מזרז לפגועי גוף ונפש. רעבים ללחם שברו כאן רעבונם ב'לפיושקות' חמות,

פיתות אוזבקיית ריחניות ופריכות, שאין טעימות מהן והדביקו לעיר את הכינוי 'טשקנט עיר הלחם'. חמש רפובליקות סובייטיות מוסלמיות קיבלו בזרועות פתוחות את העקורים, למרות מצבן הקשה.

מי מאיתנו שמע על שאה מחמודוב, יאנוש קורצ'אק האוזבקי? נפח פשוט ואשתו, שניהם מוסלמים אוהבי אדם, אימצו כל ילד יתום באשר הוא ולא נמצא לו בית חם, כיתת לימוד, לחם לאכול ובגד ללבוש. הם אספו את היתומים ודאגו לכל מחסורם.

באותם ימים שחורים, הקור, הרעב, המגיפות והיעדר רפואה מונעת הפילו חללים לא פחות מאש האויב הפשיסטי. בתי הקברות התמלאו קברים, שבדוחק השעה אפילו לא צוינו על המצבות שמות המתים. בתי קברות מאולתרים מילאו אזורים שלימים, בעיקר קברי תינוקות וילדים שהיו חשופים למחלות. האם יש טרגי מזה - בני אדם בורחים על נפשם מפני הגייסות הנאציים, נעקרים מביתם ובורחים מזרחה כפליטים, כדי להציל חייהם וחיי ילדיהם ולהתחיל חיים חדשים, אך למלאך המוות יש אלף ואחד תירוצים כדי לקטול בני אדם והוא אורב להם בכל פינה.

ב

סוף סוף הגענו לבית סבתו של שריפוב. הרחבה מסביב לבית מלאה עממים שונים - אוזבקים, טג'יקים, טטרים, רוסים ואוקראינים. יהודי אחד בעולם נוכרי. ולודיה ניגש אלי ובזרועותיו החסונות חיבק אותי ונשק על לחיי נשיקות של נחמה. "תודה לך שבאת. הייתה לנו בעיה גדולה ואתה בטח תדע איך לפתור אותה". לא הבנתי איך אני יכול לסייע בהלוויה מוסלמית.

ולודיה הוביל אותי אל פנים הבית. בארון קבורה פתוח שכבה סבתו, לבושה שמלת קטיפה כחולה, שיער ראשה מסורק ב'קוקו', בסגנון שנות השלושים, עיניה עצומות כעיניה של היפהפייה הנמה. פניה של המתה מאופרות, שפתיה משוחות בשפתון, ציפורניה בזהירות בלק אדום. ליד הנפטרת יושבת יאנה בתה,

אימו של ולודיה. אישה כבדת בשר, עורה בהיר ועיניה מלוכסנות – ספק אוקראינית ספק אוזבקית. היא לא הפסיקה ללטף את פניה של אמה המתה. "ולודיה", אני אומר במבוכה, "במה אוכל לעזור לכם?". ציפיתי לכנפיים שיאפשרו לי לחמוק מן התמונה הסוריאליסטית שנקלעתי אליה. היד שליטפה את המתה לטיפה את ידי בליטופי ניחומים.

"אתה רואה את שני האנשים האלה ליד מכסה הארון? הם מנסים מהבוקר ליצור מרצועת בד אחת 'מגן דוד' ולקבוע אותו על הארון והם לא מצליחים". "למה לכם 'מגן דוד'? זה סמל יהודי", שאלתי את ולודיה ואת אמו יאנה. "אנחנו יודעים שזה סמל יהודי ולכן רצינו לקבוע 'מגן דוד'. סבתא שלי היא יהודיה", הוא אומר לתדהמתי וממשיך, "בשנת 1941 היא הגיעה עם הוריה העקורים מאוקראינה למצוא כאן מקלט. סבי המנוח היה מוסלמי". "אין אפשרות לבנות מגן דוד מרצועת בד אחת", אמרתי. נטלתי מספריים וגזרתי את רצועת הבד שבידם לשני פסים שווים בגודלם ובניתי תוך פחות מדקה שני משולשים שהיו ל'מגן דוד', שאותו מסמרו על מכסה ארון הקבורה. "בצוואתה ביקשה סבתא להיקבר בבית הקברות היהודי, לא הרחק מהקבר של אמה, היא השאירה כמה מטרים של בד כותנה וביקשה שישמש תכריך. אנחנו לא יודעים לעשות תכריכים ולכן ריפדנו את הארון שלה בבד כותנה שיהיה לה נוח בקבר".

יאנה מלטפת את מצחה של הנפטרת, מלטפת את כף ידי ופורצת בבכי ואומרת שתיים שלוש מילים ביידיש, הזכורות לה מילדותה, מילים ששמעה מאמא ומסבתא היהודיות: "מאמע. יידישע מאמע. גרויסן ייחוס", היא אומרת במבטא רוסי כבד. היא חזרה על המילים כאילו היו מנטרה לנשמתה של אמה".

ג

אינני יודע אם זה רק יד המקרה. מהבוקר ירד גשם זלעפות. שירת המכוניות עשתה דרכה לבית העלמין האשכנזי של טשקנט. שני פועלים טטארים עדיין חפרו בור קבר בתוך הבוץ הצהבהב. הפועלים היו מרוחים בבוץ מכף רגל ועד

ראש. מדי עשר דקות נטלו את הארון וניסו ללא הצלחה לדחוף אותו לבור הקבר, אך הארון עדיין גדול היה בכמה סנטימטרים. הבוץ כיסה את הארון כליל. ה'מגן דויד' נראה צהוב. הגשם שטף בעוצמה את חלקת הקבר. הפועלים הנתונים בתוך מגפיים גבוהים המשיכו להתבוסס בבוץ ולטלטל את ארון הקבורה. בנעוריי שמעתי על חיבוט קבר ולא האמנתי למשמע אוזניי. הנה עיניי רואות. חלפה מחצית השעה של ניסוי וטעייה עד שהארון מצא סוף סוף את מנוחתו בבור שחת. הפועלים כיסו את הארון בערמות בוץ. הקהל הרטוב, שהסתתר מתחת למטריות שחורות, נראה כמשלחת מלאכי רעים שערכו ביקור בבית קברות. איש לא הוציא הגה מפיו. בזה אחר זה התקרבו לקבר והניחו זרי פרחים.

השמים נרגעו לרגע קט. מתוך קרעי העננים צצו שמים תכולים נקיים כעיניה של ילדה אבודה. מסביב שתיקה רועמת. אני עומד מול אישה יהודיה, שנעקרה בימי השואה מביתה באוקראינה. כדי להציל את משפחתה מחרפת רעב וממגיפה משתוללת נישאה לאוזבקי מוסלמי והעניקה חיים למשפחתה. ומה היא מבקשת בצוואתה? להיקבר בקבר ישראל!

חשתי כי אינני יכול לתת לאירוע זה לחלוף על פניי מבלי לתת לו חותם יהודי כלשהו. ניצבתי ליד הקבר. הקהל סגר מטריות והקיף אותי ואת הקבר במעגל. לא ידעתי מה לומר ובכל זאת פתחתי ודקלמתי בקול רועד 'אשת חיל', שאני נוהג לומר בלילות שבת. אמרתי 'קדיש' כפי שאני אומר על אבי ועל אימי. קולי הדהד בין מאות המצבות. חשתי כי מאות מתי ישראל הקבורים בבית הקברות היהודי הזה עונים אחריי 'אמן'. אמרתי 'אשכבה לאישה' כפי שאני נוהג לומר על קברה של אימי. הקהל לא הבין מילה אבל מנגינות בית העלמין, שיצאו ממחוזות היגון, פעלו עליהם. השמים שבו וטפטפו. ברוסית הצנועה שלי פתחתי ואמרתי: 'דרגי דרוזיה...חברים יקרים... אינני יודע אם זה יד המקרה. היום 9 במאי. יום הניצחון על גרמניה הנאצית בברית המועצות. השמים בוכים עכשיו על מותה של אישה יהודיה, שהמלחמה מבחינתה נגמרה רק היום. הוריה והורי הוריה מתו כיהודים ונקברו כיהודים. גם היא ביקשה למות כיהודייה. השמים מבכים עכשיו

לא רק את מותה אלא גם את הגורל היהודי על האדמה הזאת. יאנה וולודיה אולי אינם יודעים, אבל לפי ההלכה שלנו הם יהודים ושערי ארץ ישראל פתוחים בפניהם לעלייה".

יאנה וולודיה חיבקו אותי בחום. יאנה אמרה: "אימי אמרה: כל השנים 'חייתי כאן כלא יהודיה. אני רוצה למות כיהודיה'. אתה הבאת אותה היום לקבר ישראל ואנו גילינו שאנחנו יהודים". רעד אחז בכל גופי. השמים התמלאו רשפי אש. ברקים הבזיקו ופרקו חשמל. בעקבותיהם התגלגלו רעמים כתותחים בחזית סטלינגרד. מראות וקולות של מלחמה. פתאום ירד שקט והגשם פסק. תמה מלחמת העולם השנייה.

הצלתם והעלאתם של יהודי דושנבה בתג'יקיסטן

סגירת מעגל עם סבא

א

מי שלא חווה את חוויית המוות ההולך וקרב ממטוס העלול ליפול ולהתרסק, לא חווה פחד מהו. מאה וחמישים נוסעים מבוהלים בטיסת 'אירופלוט' ממוסקבה לדושנבה בטג'יקיסטן. יש שנאלמו דום בפנים ירוקות. יש שעצמו עיניהם ונשימתם נעתקה כמקבלים עליהם את הדין. יש שהביטו דרך האשנבים של המטוס – התמונה שנתגלתה לא בישרה טובות – מטוס באוויר ומסביבו יורים אש מרגמות, תותחים, קטיושות וטילים מסוגים שונים. יציאות ונפילות של פגזים. כדורים נותבים מאירים את שמי הלילה. פגזים קרובים מרעידים את המטוס. בהלה אוחזת את נוסעי המטוס – כמה נוסעים זועקים הברות חסרות משמעות. אחרים נושאים תפילה לאלוהי הפרבוסלבים, לאלוהי המוסלמים ולאלוהי היהודים. מכנה משותף לכולם: פחד מפני כדור בודד העלול להביא

להפלתו של המטוס. המטוס מנמיך טוס. הטייס מוריד גלגלים. מתגלה שדה התעופה שבו טנקים לרוב. הם מחכים לחבוק את המטוס ולהגן עליו מפני מפגע. הרוסים בנו את שדות התעופה שלהם בלב העיר, כדי להזרים כוחות בעת מרי ולחילופין להבריה כוחות לפני תבוסה. לנגד עיני עמדה דמותו המפוחדת של יונה הנביא, נביא הבורח לתרשיש מפני שליחותו האלוהית לניווה שעלתה רעתה כסדום ועמורה. יונה הנביא איש קטן ומפוחד, מוצא מקלט בשינה. הוא נרדם על חרטום האונייה ומתעלם מכל ההמולה שסביבו. הנוסעים המפוחדים מטילים גורל ומתברר להם שהישנוני הזה בורח מפני האמת. יונה פוקח עין תורנית ורואה את הים הסוער ואת האונייה המתחילה להתפרק כקליפת אגוז ולהתנפץ על סלע אנדרומדה. הוא מוצא מקלט בלוע הלוותן. לנו אין מפלט ואין מקלט. אנו בשליחות להצלת יהודים בעיר הנתונה במלחמת אזרחים. את מי מאתנו ישליך הקברניט מן האוויר אל מותנו כדי שהמטוס ינחת בשלום? לפי התקדים ההיסטורי – אותנו הישראלים, קרובי משפחתו של יונה הנביא, מועמדים בטוחים. באונייה יש סיכוי לניצולים – במטוס ימות אחרון הנוסעים.

השנה 1992. מטוס חברת 'אירופלוט' בדרכו לדושנבה שבטג'יקיסטן. עיר במלחמת אזרחים עקובה מדם. הנוסעים מביטים דרך האשנבים אל העיר הנמצאת במלחמה. כדורים נותבים מחמיצים את גוף המטוס. ממעוף הציפור ניתן להבחין ביציאות ונפילות של פגזי תותח ומרגמה. קטיושות יוצאות בסערת אש ומחריבות עולם שלם. הטייס מנמיך ומשחרר את הגלגלים. בעוד רגעים אחדים אנו עומדים לנחות. מאות אזרחים נהרגים כאן מדי יום במאבק בין אחים שחלקם פונדמנטליסטים מוסלמים קיצוניים לבין אתאיסטים מבית המדרש הקומוניסטי, סרזה עודף של ימי השלטון הסובייטי. אח רוצח אח. אזרחים רוצחים אזרחים. סטודנטים רוצחים את חבריהם לספסל הלימודים וגם כמה ממוריהם רק משום נטייתם הפוליטית והדתית. מאבק בין פונדמנטליסטים מוסלמים קיצוניים לבין קומוניסטים אתאיסטים, שלא שמעו עדיין על פירוק הקומוניזם מנכסיו. מדרום זורם כל הזמן נשק קטלני מארסנל כלי ההשמדה, שהסובייטים שברחו עם הזנב בין רגליהם מאפגניסטן והותירו לאחר מלחמה שנמשכה עשר שנים. המלחמה גבתה חייהם של מיליון אפגנים וכמאה אלף חיילים סובייטים. מספר כפול של גדועי גפיים ופגועי נפש. המוקשים שנותרו על אדמת אפגניסטן ממשיכים להפיל חללים. בשוק החופשי מוכרים קלצ'ניקוב ושתי מחסניות תמורת \$ 25 בלבד או תמורת נערה בתולה. לא אחת בנשק הזה הרגו את אביה של הנערה, לקחו את הנערה חינום אין כסף וחסכו \$25. סוכנים איראנים שיעים, שחורי זקן ולוהטי עיניים מילאו את המסגדים הסוניים. "מעבר לחילוקי הדעות הדתיים אנו אחים", אמרו הסוכנים האיראנים, שביקשו אחיזה

בקרר הסונים, אויביהם משכבר הימים. הם אימנו צעירים טג'יקים להרוג את חבריהם ואת קרוביהם החילוניים. "מצווה להרוג אב או אח אם הם עדיין דוגלים במשנה הקומוניסטית. אם תמותו במלחמה תהיו שהידים ותזכו לחיי נצח בגן עדן, שם ימתינו לכם בתולות יפהפיות, שירקדו ויחוללו ולכם תהיה זיקפת נצח. תאכלו שם ארוחות מלכים ותשמעו דרשות מפיו של הנביא מוחמד לצלילי מוסיקה שמימית", הלהיטו את הצעירים. ממרומי המינרט נערכו מטווחים על בתי הסביבה ובעיקר על בתי מלון שאיכלסו בעבר תושבי חוץ. מן המסגד המפואר שנבנה לאחרונה בכספי סיוע איראנים ירו לעבר מלון 'אוקטוברסקייה', הנושא את שם המהפכה הסובייטית. הטג'יקים הצעירים קיבלו עם התגייסותם קלצ'ניקוב, מחסניות, קוראן וזוג מכנסי ג'ינס. הרוסים החוששים מפני פלישת הטרור האפגני פרוסים לאורך הגבול האפגני ובמקביל שולטים על שדה התעופה של דושנבה עם עשרות טנקים ושיריוניות.

ב

המטוס נחת באורות כבויים ללא פגע. הטנקים מקיפים אותו ומגינים עליו מכל עבר. אנו ממתנים לכבש המטוס. הזיעה ניגרת מכל הנקבוביות, ספק מפחד ספק מפני החום והמחנק. ב'אירופלוט' לא שמעו על מזגנים כשמנועי המטוס דוממים. לידינו מתעלפת אישה. מנסים להשיב את נפשה בעזרת קרטון המשמש כמניפה.

העיר דושנבה שרויה בעלטה ובעוצר. אין יוצא ואין בא. מי שיוצא לרחוב מפקיר את חייו. שיריוניות סובייטיות בשירות הפלנגות יורות על כל דמות חולפת. בית הנתיבות מלא על גדותיו נוסעים תמימים ולוחמים טג'יקים, חמושים בזקנקנים שחורים. מבטיהם מזרי אימה ובידיהם נשק אוטומטי דרוך. על מותניהם נוצץ פגיון או שניים. ממתנים לגמר העוצר. מספרים כי בטרמינל היו הלילה כמה מעשה רצה ושוד. אזרחים תמימים שרויים בפחד. הם חובקים את ילדיהם כדי שלא יאונה להם כל רע.

שנינו היינו זרים. הגענו מאי שם בתכול השמים אל ארץ אוכלת יושביה. שני דיפלומטים ישראליים, חנוטים בחליפות ועניבות, בידינו תיקי חליפות ותיקי

ג'יימס בונד עמוסים דולרים. הרבה דולרים. הכול נקנה כאן בכסף. חיים, חרות וידידות. המטרה: חילוץ יהודי דושנבה מן התופת והעלאתם לארץ במטוסים חכורים. איש לא בחן אם פניהם לארץ ואולי נפשם עורגת לאמריקה. איש לא בחן אם מוכנים הם נפשית לנטוש את בתיהם המרווחים, את פרנסתם, את בתי הכנסת ובתי הקברות, את המשפחות ואת הקהילה שבא נולדו הם ואבות אבותיהם. איש לא נתן דעתו מה יעלה בגורל היהודים שבמטוס אם כדור תועה, או פגז שסטה ממסלולו יפגעו במטוס ויגרמו להפלתו וריסקו. האם נצליח לחכור מטוסים המסוגלים להמריא וגם לנחות? האם יימצא דלק למטוסים? האם ישדדו אותנו ונאבד את חיינו קודם שנוכל לנהל משא ומתן עם המחכירים? האם נוכל 'לשכנע' את ראשי הפלנגות להפסיק לשעה שעתיים כל לילה את האש ולאפשר למטוסים להמריא לישראל תחת מעטה שח הפסקת אש?

לאחר המתנה ארוכה הגיע כבש המטוס. ירדנו אל עיר בעוצר. אין יוצא ואין בא. שני דיפלומטים מגוחכים להחריד בתוך ים השמלות הפרחוניות והבגדים העלובים והמיושנים של הגברים. מסביבנו עשרות אנשי פלנגות, כהי פנים ומגודלי זקן שחור, חמושים ואצבעם קלה על ההדק. הם נעצו בנו מבטים מלאי תדהמה והתלחשו ביניהם כמו זממו מעשה רע. ניסינו להתעלם מן המבטים שלא בישרו טובות. אחד הנוסעים שעבר לידינו לחש: "כדאי שתעזבו את המקום מייד. חייכם בסכנה. הם שוחטים זרים ללא נקיפות מצפון וגוזלים את רכושם. תברחו מה שיותר מהר", אמר.

"הישארותנו בטרמינל הלילה פירושו מודעות שחורות בארץ בעוד כמה ימים והלוויה ממלכתית ואולי יקראו איזו סמטה עלובה על שמנו", אמר עמיתי והיאוש ניכר על פניו.

"בחיך, קח את זה קל", חשתי שהדם יורד מראשי אל כפות רגליי, "הטלוויזיה הישראלית תצא במהדורת חדשות מיוחדת בניצוחו הנצחי של חיים יבין ונוכח ליום יומיים כגיבורי האומה".

"העיר בעוצר. אין יוצא ואין בא. עלינו לחשוב על פתרון שיאפשר לנו לבצע את המשימה", אמר עמיתי. חשתי את הרעד בקולו.

"מה דעתך שנדבר עם מפקד הכוח הסובייטי?", לחשתי ולא המתנתי לתשובתו. ניגשנו למפקד חטיבת הטנקים שעמד לא הרחק מאתנו בבגדים מנומרים, על הכתפות שלו דרגת פולקובניק (אל"מ). הוא שיחק בבריאח של הקלצ'ניקוב וכולו עוצמה וסמכות.

אזרנו עוז והצגנו את עצמנו כדיפלומטים ישראלים המגיעים למקום שליחותם. ביקשנו ליווי למלון 'אוקטוברסקיה' שבו נבלה את הלילה. חיינו היו כעת על חוט השערה – הסכמתו או סירובו של המפקד ייקבעו אם נעבור את הלילה הזה בשלום. לשמחתנו, המפקד הרוסי התגלה כמפקד ראוי בדמות דיוקנו של הגנרל פנפילוב, כמתואר בספר 'אנשי פנפילוב'. תוך דקות אחדות חמישה טנקים סובייטים הפעילו את מנועיהם. כיתת יורים עלתה על כל טנק. ישבנו בג'יפ המפקד והשיירה המוזרה והלא צפויה הזאת יצאה אל העיר החשוכה דושנבה, עיר במלחמה.

בעולם הסוריالیסטי הזה לא ציפינו לראות נפש חיה. לאור פנסי הג'יפ הבחנו במטורפת אחת היוצאת לטיול ערב תחת מטחי אש לטיול לילי עם הכלב. המלחמה לא עניינה את הכלב וגם לא את האישה המוזרה הזאת שנפלטה מסרטו של פליני. "כל עוד יוצאים כלבים לטיול לילי יש עדיין תקווה לאנושות", אמרתי משפט מלא פתוס.

המלון היה שרוי בחשכה. שעריו נעולים על מסגר ובריח. אש נורתה על מרפסותיו מהמסגד הסמוך, שהיה לבית ספר לטרור. לא היינו בטוחים שדלתות המלון ייפתחו למעננו. 'גנרל פנפילוב' הלם עם קת הקלצ'ניקוב על שער המלון וקרא קריאות בקול בס של זמר אופרה רוסי לצלילי תזמורת של כלים אוטומטיים. זקן מפוחד יצא לקראתנו, רועד כעלה נידף, ופתח פשפש בשער המלון. 'גנרל פנפילוב' ביקש שיאפשר לנו לינת לילה.

"המלון סגור. עכשיו ימי מלחמה. נשמח לארח אותם כשיגיעו עתות שלום", ניסה הזקן להתחמק.

"זקן שוטה, עוד רגע אראה לך מה זה מלון סגור. צרור כדורים יפלח את גופך העלוב ואתה תסגור את עיניך לנצח".

הזקן פתח למעננו את שער המלון ואנו באנו בשעריו. שלפתי מארנקי שטר חדש של מאה דולרים אמריקאים והצעתי אותו ל"גנרל פנפילוב" – סכום עצום ומשכורת של ארבעה חודשים תמימים לגנרל סובייטי באותם ימים. 'גנרל פנפילוב' העמיד פני נעלב ואמר: "מפקד סובייטי ראוי אינו גובה תמורה בעבור שרות המובן מאליו". מניסיוננו ידענו ש'גנרל פנפילוב' הוא תופעה ייחודית וספק אם יש עדיין בצבא הסובייטי אקסמפּלר כמוהו. אי אפשר לשגר גנרל בידיים ריקות. גנרל המעמיד לרשותך את עצמו, ארבעה טנקים וכיתות רובאים אינו יכול ללכת ללא תמורה. שלפתי בחיפזון קופסת נס קפה, שוקולד, ופלות מצופות, חטיפים ובקבוקון של קוניאק ואמרתי: "כבוד הגנרל, אלה לא בשבילך. אלה לחייליך". הוא הביט בבקבוקון הקוניאק ובנס קפה, חייך חיוך רחב מעוטר בשיני זהב ואמר: "נדמה לי שחיילי יאהבו את המתנה הנאה שהענקתם לנו בימים קשים אלה". הוא לחץ את ידינו בחום. נדמה היה לי שאני רואה את קצה לשונו מלקק את שפתיו הדשנות שהסתתרו מתחת לשפמו העבה. שער המלון נסגרו בטריקה ואנו זכינו לשרוד באותו לילה כשאנו נפרדים לשלום ממעט המזון שלקחנו עמנו. לרגע לא חשבנו מה אוכלים בעיר במלחמה. תחושת רעב כרסמה את בטננו.

טרטורי המקלעים נמשכו מן המסגד עד לקריאת המואזין לתפילת שחרית. במשך הלילה סיפרתי לעמיתי על קהילת דושנבה. זאת קהילה אמידה. לרבים 'חוללי' ענק, חצר רחבת ידיים שסביבה עשרות חדרים ובתווך עצי פרי וגינות ירק וכמובן פרות, כבשים, ברווזים ותרנגולות ושובכים מלאי יונים ומזווה מלא מזן אל זן שקים של קמח ואורז, ריבות ושמנים וירקות מוחמצים לימי החורף הקרים. גם בימי השיא של הקומוניזם ליהודים לא חסר דבר. הם לא הפסיקו לרגע מלעסוק במסחר, כמו אבות אבותיהם לפניהם. האמיר האחרון של בוכרה סייד עאלי ח'אן ברח לאפגניסטן מידי חילותיו ופרשיו של הגנרל פרומזה. פרשיו, חלק מנשותיו ופילגשיו ורכושו הרב היו עמו. בדרכם לאפגניסטן הם הגיעו לדושנבה. בהתאם למקובל, ערכו פוגרום ביהודים והשתלטו על בתיהם ורכושם. ביום 1 במארס 1921 קיבל האמיר מקלט מדיני אצל השאה האפגני בקבול. הוא לא הסתפק בנשותיו ובפילגשיו ונשא גם כמה מבנות האצולה האפגנית. יהודי דושנבה ניצלו את קרבתם לסין, לאיראן ולאפגניסטן, ייבאו וייצאו סחורות. במקביל המשיכו לעסוק במלאכות המסורתיות סנדלרות, חייטות, ספרות, שענות וצילום. יש ביניהם עיתונאים, סופרים, רופאים, אחיות, מהנדסים, עורכי דין, כלכלנים ומורים. סיפרתי וסיפרתי עד שנרדמנו מותשים על המיטה המלכותית, חנוטים עדיין בחליפות ונעלינו המאובקות לרגלינו.

דפיקות נואשות בדלת העירו אותנו בשעת בוקר מוקדמת.

"נראה שלפונדמנטליסטים האיראנים נודע על הדיפלומטים הישראליים המתאכסנים במלון", עודד אותי חברי.

"נדמה לי ששמעתי עברית במבטא מקומי ובקול מוכר", לחשתי.

"תיגש לדלת. אתה דובר בשפתם", אמר עמיתי. הצצתי מבעד לעינית ורווח לי. פתחתי את הדלת. לפני עמד ראש הקהילה של דושנבה יאשה קימייגארוב, שאותו הכרתי מביקורים קודמים בדושנבה. הוא חיבק אותנו חיבוק אמיץ לא קודם ששחרר את ידיו מסל מלא מצרכים, שכללו לחם טרי, פירות עסיסיים

וירקות טריים, חריצי גבינה צאן וביצים קשות. ריח מופלא של 'לפיושקות' טריות שזה עתה נרדו מהתנור עמד באוויר ועורר את מיצי הקיבה.

"מייד יכניסו צ'יניק מלא תה ירוק ופיילוצ'קות. אתם הישראלים משוגעים. נכנסים לכל מקום שאדם חכם לא נכנס לתוכו. מה רע בשפת הים בתל-אביב? מה רע על שפת ים כינרת? מר רע בירושלים בירת ישראל?"

"מאיפה ידעת על בואנו?", שאלנו שנינו ספונטנית.

'אני מתפלא עליכם – לא שמעתם עדיין על הטלפון היהודי? בטלפון היהודי הידיעות זורמות כמו טילים בליסטיים. זהו טלפון מלא אינפורמציה ורגש. מרגע שדרכו רגליכם בטרמינל ויצאתם לדרך בשיירת הטנקים של הפולקובניק, הטלפון לא פסק מלצלצל ולהודיע לנו על בואם של שני דיפלומטים ישראלים. תודה לאל עדיין נותרו לנו ידידים טובים בעיר הזאת ללא קשר להשקפת עולמם ולעמדותיהם הפוליטיות. יש לנו ידידים בשני המחנות. יש לנו גם ידידים שהם גנרלים סובייטים. ידעתי כי הדיפלומטים הישראלים נאמנים למלון אוקטוברסקיה גם בימים של מלחמה ושפיכות דמים".

"אם אתה יודע על בואנו, יש להניח שגם ראשי הפלנגות יודעים על בואנו ואולי גם הסוכנים האיראנים החתרנים הממלאים את המסגדים בעיר. תודה שדאגת לנו. בלעדיך היינו נותרים ללא פת לחם".

"העיר שרויה ברעב. בתור ללחם ירו אתמול מעל ראשי המתפרעים שביקשו לסחור בלחם. גופות של יריבים מושלכות בחצרות בתיהם של יהודים. נאסר עליהם לגעת במתים או להביאם לקבורה. מן החצרות עולה צחנה כבדה של פגרים. השלטים ברחובות שנשאו שמות סובייטים ונכתבו באותיות קריליות הוסבו לכתב ערבי-פרסי. רחוב 'רבולוציה' הוסב לרחוב 'מולה אנסרי'. מן הגבול האפגני יש זרימה בלתי פוסקת של אמצעי לחימה. כדי לקנות את ליבם של ההמונים הודיעו האיראנים על הספקת 800 אלף טון של דלק ללא תמורה. באותה הזדמנות הם מזרימים נשק וקוראנים. מאז ספטמבר התחזקו חילופי האש בין הפלגים. טג'יקים הורגים טג'יקים. נשיאי המדינות השכנות ביקשו הפסקת שפיכות הדמים מחשש שהמלחמה תעבור גם לארצם. מאזורי הלחימה

מגיעים עשרות אלפי פליטים על פלטפורמות שנגררות על ידי טרקטורים. למען ביטחונכם תגורו בזמן שהייתכם בביתי המרווח. מזון לא יחסר לכם".

"אנחנו הישראלים באמת משוגעים. מכניסים את הראש הבריא שלנו למיטה חולה. למדנו את לקח השואה באירופה. מדינת ישראל לא תאפשר עוד הרג של יהודים. עלינו לחלץ את היהודים בדושנבה מהר ככל האפשר ולהעלות אותם לישראל".

"להזכירכם, אנו בשבוע של חג הסוכות. תמצאו רבים מבני הקהילה בבית הכנסת. הם שמעו על בואכם והם מצפים לפגוש אתכם בבית הכנסת. לפני שתעשו צעד כלשהו יהיה עליכם לשכנע את בני הקהילה", הטיף לנו ראש הקהילה.

"התכוונו להגיע לבית הכנסת ואפילו הכנו הפתעה קטנה לקהילה הקשורה בחג הסוכות", עוררתי את סקרנותו.

בלענו את המזון במהירות מול עיניו המופתעות. נראינו כמי שברח מארץ הרעב.

"הקהילות היהודיות יודעות להסתדר היטב גם בימים של רעב ומחסור", אמר כשהוא נועץ בנו עדיין את מבטיו, "אתם השליחים שמנים בגלל הפחד המתמיד שלכם שמחר לא יהיה להם מה לאכול. כל יום אתם אוכלים גם בשביל מחר ולמחרת אתם אוכלים בשביל מחרתיים. כשאתם חוזרים על התהליך הזה על פני תקופה ארוכה אתם נשארים עם רזרבות הגונות של שומן".

ד

הלכנו בעקבותיו של ראש הקהילה בין הסמטאות של ה'מְחֵלָה'. בית הכנסת נמצא במעמקי האדמה, בבחינת 'ממעמקים קראתיך ה'. באנו בשערי בית הכנסת שלמרות אש התופת שניתכה בחוץ היה בית הכנסת מלא מפה לפה. ראש הקהילה הציג אותנו בפני הקהל. הצביע עלי ואמר: "הוא דובר טג'יקית לא רעה. הוא בשר מבשרנו. החברים שהגיעו הנה ממוסקבה הכינו לנו הפתעה לכבוד סוכות". שלפתי מתיק החליפות לולב, אתרוג, הדס וערבה. נפלה דממה לרגע ואחריה התחילו מחיאות כפיים סוערות.

"גם בימי הקומוניסטים לא חסרו לנו ארבעת המינים", אמר ראש הקהילה, "גם השנה הורידו לנו משמים את ארבעת המינים במטוס של 'אירופלוט' ממוסקבה".

ם. חשנו את השמחה שממלאת את המתפללים. עיניהם ברקו. הקהל יצא כאיש אחד אל הסוכה היפהפייה שהוקמה בחצר מקושטת ברקמות סוזני מפוארות ובשטיחים טורקמנים. רימונים אדמדמים ואשכולות ענבים נקשרו לסך שבג הסוכה וירדו כפנסים יפניים. 'ארבעת המינים' עברו מיד ליד והם ברכו בקולי קולות 'על נטילת לולב'. בני הקהילה חיבקו ונשקו את שני הנציגים הישראלים.

חזרנו לבית הכנסת. ראש הקהילה פנה אלי ואמר: "רב הקהילה והחזן נטשו את הקהילה וברחו על נפשם. כבודו הגיע מירושלים הקדושה שם כולם חזנים ובני תורה. אנא ממך עבור לפני התיבה לתפילת שחרית".

אינני חזן או בן חזן. מעולם לא עברתי לפני התיבה. לא יכולתי לסרב לראש הקהילה אם בדעתנו למלא את שליחותנו. התפללתי בנוסח התפילה הספרדי הירושלמי. תפילת שחרית עברה בשלום. ראש הקהילה חיך חיוך רחב ואמר: "חזק ברוך. שפתיים יישק. עכשיו כבודו ייקרא בתורה". זאת הייתה בקשה מופרזת. טעמי המקרא הכרתי בשבת בר מצווה שלי. מאז חלפו שנים רבות. רעד ופיק ברכיים הרעידו את גופי. בין 'עולה' ל'עולה' הצצתי בחומש. גם מכשול זה עברתי בשלום. "מנגינה נאה יש לספרדים בירושלים. קול נעים יש לך", עודד אותי ראש הקהילה, "מה נאה יהיה אם כבודו יתפלל עתה תפילת מוסף של חג".

עמיתי שנחלץ מן הצרה הביט בי מבעד לטלית שהיה עטוף בה במבט ציני כרוצה לומר: 'ידידי, אכלת אותה ובגדול'. הוא מצא מקלט בסוכה שבחצר, שם ישב ועישן בזה אחר זה. עברתי לפני התיבה בתפילת מוסף כשאני משורר ומסלסל בעצימת עיניים את 'כתר יתנו לך ה' אלוהינו, מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה. יחד כולם קדושה לך ישלשו...!', לצלילי כלים אוטומטיים ונפילות פגזים. המנגינות שהבאתי מירושלים הספרדית נעמו כנראה לאוזני המתפללים או שנימוסיהם טובים היו במידה רבה של סלחנות. הם נעמדו בשורה כדי ללחוץ את ידי. היו שנשקו את כף ידי וביקשו שאברך אותם. חשתי

שאני מבזבז את עתותיי בשליחות לאומית במקום חזנות שאולי שכרה בצידה והקהל אסיר תודה לך ואתה זוכה למעמד של קדוש שמנשקים את כף ידו. "חסד עשה אתנו הקדוש ברוך הוא ששמע את תפילותינו", אמר ראש הקהילה, "זכינו היום לארבעת המינים ולחזן שיעבור לפני התיבה. מי שיכול להנעים כך תפילה, ראוי שגם ידרוש בפנינו ובלשונו דרשה מענייני דיומא".

ה

כאן המקום לעבור במנהרת הזמן לשנת 1901, כלומר 91 שנים קודם. סבי מולא מתתיה חנוכה, יהודי בר אוריין, דל ואביון, יצא בשליחות ירושלים כשד"ר – שליח דרבנן, לקהילות בוכרה במדינות של מרכז אסיה, כדי לאסוף כספים למחייתם של בני ירושלים וכדי לדבר על ליבם של בוכרים עשירים שיעלו לארץ ויעשו למען בניינה.

קודם צאתו פנה סבי לסופר, לחוקר, למורה הדרך ולמדפיס הירושלמי העיוור אברהם משה לונץ וביקש להדפיס שני פיוטים של שני חכמים אשכנזים שתירגם ללשון הפרסית-יהודית באותיות עבריות. את 'ונתנה תוקף' לר' אמנון ממגנצה, הלא היא מיינץ בגרמניה – תפילה הנאמרת במנהגי אשכנז במוסף לראש השנה ויום הכיפורים לפני 'קדושה'. הפיוט והסיפור הנלווה אליו אומץ על-ידי הספרדים. תוכנו: יום הדין. אלוהים יושב על כס המשפט, ספר הזיכרונות פתוח לפניו וגוזר דינה של כל נפש ונפש. ר' אמנון המביא פיוט זה היה יועץ למלך או לנסיך, המבקש מר' אמנון להמיר את דתו. ר' אמנון אינו מסרב במקום אלא מבקש שלושה ימים של התלבטות. עם צאתו מארמון המלך הוא מצטער על התשובה שנתן. בשלושת הימים האלה לא אכל ולא שתה. משלא הגיע ביום השלישי לארמון, הוא הובא בכוח לארמון. 'אדוני המלך', אמר ר' אמנון, 'הלשון שדיברה

שקר, דינה להיחתך'. אמר המלך: 'לא את לשונך אחתוך, כי דיברה אמת, אלא נקצץ את בהונות ידיך ורגליך שלא באו במועד אליך. משנתן את סירובו, מורה השליט לקצץ את בהונות ידיו ורגליו והוא נופח את נשמתו. בכל פרק שקיצצו שאלו אותו אם רוצה הוא להמיר את דתו. אמנון משיב בשלילה. הוא נשלח לביתו קצוץ בהונות. בעיצומה של תפילת ראש השנה זועק ר' אמנון 'ובכן תעלה לך קדושה' ונופח את נשמתו. בלילה השלישי מופיע ר' אמנון בחלומו של רבנו קלונימוס בן רבינו משולם ולימד אותו את הפיוט 'ונתנה תוקף' וציווה להפיץ את הפיוט בכל תפוצות ישראל.

הפיוט השני הוא 'אם אפס רובע הקן' לר' אפרים מבונה, הלוא היא בון שבגרמניה. ר' אפרים נולד בשנת 1132 – ימי מסע הצלב השני. 'אם אפס' הוא פיוט המתאר את סיפור עקידת יצחק. האשכנזים לא אימצו את הפיוט, אך הוא עבר למחזור הספרדי והספרדים שרים אותו בהתרגשות רבה. 'ונתנה תוקף' משל ר' אמנון ממגנצה נתפרסם משמו של ר' אפרים מבונה, כנראה בן זמנו של רבי קלונימוס ממגנצה.

המדפיס לונץ מילא את בקשת סבי והדפיס את שתי החוברות – מקור בצד תרגום. סבי העמיס את עותקי החוברות בתוך הצי'מידאן שלו ויצא לדרך. בארץ לא נותרה אפילו חוברת אחת.

לימים החלטתי להוציא במהדורת צילום את שתי החוברות הללו לאור לזכר סבי. שחי על לחם צר ומים לחץ. לפרנסתו, יום אחד הדריך עולי רגל בסימטאות ירושלים וביום אחר שימש כרוז השכונה וסלסל בקולו על שעות המרחץ לגברים או לנשים בחמאם הטורקי שבטבור השכונה. הוא בישר והזמין את בני השכונה לברית מילה, פדיון הבן, בר-מצווה, חופה וקידושין. בשל שליטתו בשפות, הוא ייצג את בני השכונה בפני הרשויות. הוא נהג להזעיק את הרופא ד"ר ירמנס, שהיה מגיע לשכונה רכוב על חמורו ומביא מזור לחולים. לא ארכו הימים ובהיותו

בן חמישים שנה בלבד נשבר לבו מצער הפרנסה. ברגעיו האחרונים ביקש שירידו אותו מן המטה וישכיבו אותו על הארץ כדי שלא יטמא חלילה את המצעים וילדיו העניים יסרבו לישון על המצעים שבהם שכב מת. הוא לחש 'שמע ישראל' עצם את עיניו לנצח. מולא מתתיה כבר ראה צער בימיו כשמשפחתו הראשונה מתה כולה במגיפה במרב שבטורקמניסטן. נחסך ממנו גם צער מותה של אשתו והיא בת שלושים וארבע שנים בימי מלחמת העולם הראשונה. ילדיה ניצבו מסביב למיטת האם במשך שלושה ימי גסיסתה, מבקשים להצילה וידיהם הקטנות קצרות מלהושיע. נחסך ממנו גם מותם של שלושה מילדיו שלמרות גילם הצעיר גוייסו לצבא הטורקי ומתו בלב המדבר וסופות החול כיסו אותם לנצח.

ביקשתי להעמיד נר לזכרו של סבי ומשפחתו ולא עלה בידי למצוא את החוברות שהצמיחו כנפיים ועשו דרכן למרכז אסיה. במאמץ רב מצאתי את 'ונתנה תוקף', שנדד בערים שונות, הגיע לאפגניסטן, ועלה לארץ לבית שמש. הוצאתי את החוברת במהדורת צילום בחג החנוכה, שבו נולד סבי. הרצון להוציא את 'אם אפס' קינן בי שנים רבות.

ו

לאחר למעלה מתשעים שנה מאז ביקור סבי בבית כנסת זה אני ממשיך את שליחותו בבית הכנסת בדושנבה בטג'יקיסטאן – העלאת יהודים לארץ. עמדתי בפיק ברכיים בפני הקהל. עכשיו שהצלחתי להתקרב אליהם, זה הזמן לדבר על ליבם לנטוש את בתיהם, עסקיהם, רכושם, בתי כנסת ובתי עלמין, לעלות על מטוסים ולהגיע לארץ.

"בפרשת השבוע 'לך לך' אומר אלוהים לאברהם 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך' – פתחתי את דרשתי – 'אין קשה מניתוקו של אדם ממולדתו, ממשפחתו, מתרבותו, מלשונו ומרכושו. אין קשה מלהגיע לעולם אחר, מנוכר עד

להחריד, שאינו מבין את לשונך ואינו ערוך לקלוט אותך. הצו האלוהי 'לך לך מארצך וממולדתך' ליעד לא ידוע שאינך שולט בשפתו ואתה מגיע ללא פרוטה וללא הכרת המנטליות והחיים ביעד החדש. אין ביטחון שתמצא פרנסה ולא תהיה תלוי בקופה הציבורית. בחייו של אדם מתחוללים מאורעות שאינם תלויים ברצונותיו. גורלו של אדם נקבע על ידי מאורעות הזמן – נישואין, מוות, מלחמה ושנאת ישראל מכתבים את צעדיו של האדם היהודי שנעקר מארץ מולדתו. הבה נלמד מן ההיסטוריה. מי שעזב את גרמניה בין השנים 1933-1939 הצליח להציל חלק מרכושו ואת חייו ומי שנותר בגרמניה שילם בחייו ורכושו. למדו מן הניסיון ההיסטורי – עזבו את בתיכם ורכושכם והצילו את חייכם. אל תמכרו נכסים בימי מלחמה. התמורה שתקבלו לא תספיק לקנייה של מצרכי יסוד במרכול במשך שבוע או שבועיים. לאחר שיירגעו הרוחות והשלום ישרור כאן בואו לבקר כאן. או אז תקבלו תמורה ראויה לרכושכם ותוכלו להשוות בין מולדתכם הפרטית למולדת הלאומית. מטוסים יחכו לכם בשדה התעופה להטיס אתכם לארץ".

דממה כבדה שלטה בבית הכנסת לדקות אחדות. לפתע התנהל ויכוח נוקב בבית הכנסת. האם לנטוש את הבית, המשפחה, הפרנסה, בית הכנסת ובית הקברות בו קבורים יקיריך. הם הציגו שאלות נוקבות. בקרב המתפללים היה גם סוכן של הקג"ב, שתקף את מדינת ישראל ואת הדובר בשמה. "אתם גזענים ומפלים לא רק בין עם לעם אלא גם בין יהודי ליהודי". איש לא מנע בעדו. הייתי נסער. חשתי כי פניי לווהטות. לא אמרתי לדובר המרושע מטוב ועד רע. חזרתי לכותל המערב, לשם מכוונת תפילת יהודים החיים במזרח ופניהם מכוונות לירושלים. ידיי וברכיי רעדו. על השולחן שלפניי היה מונח הספר 'מקראות גדולות'. עלעלתי בדפיו של הספר הישן ולא האמנתי למראה עיניי – בין דפיו של הספר הייתה מונחת חוברת מיושנת. הבטתי בה וחשתי כי בעוד רגע אני מתעלף. האם זה תעתוע – מיראז' בלב המדבר. מתוך הספר שבידי נשמטה החוברת שתירגם סבי 'אם אפס רובע הקן' לר' אפרים מבונה, שכל כך ייחלתי

לה. דרישת שלום מופלאה מסבי ברגע גורלי כל כך. האם סבי חש בנוכחותי כאן בשליחות. המעגל בן תשעים שנה עם סבי שלא פגשתי אותו מעולם נסגר. ביקשתי מן הקהילה את החוברת והצלחתי להעלות אותה לארץ ולהוציאה לאור מחדש.

בתום התפילה והדרשה הקיפו אותי באי בית הכנסת והתנצלו על דבריו של סוכן הקג"ב. "אנו בגלות רעה", אמר זקן מופלג בעברית מליצית מלפני המהפכה. צעדתי אל הסוכה כדי לחמוק מן ההמון. נשמתי את ריחו הטרי של הסכך. לפתע התקרב אליי סוכן הקג"ב ולחש: "אתה בוודאי כועס עליי ובצדק. נכון אני מאיור בקג"ב הטג'יקי. אמרתי מה שאמרתי בתוקף תפקידי. אולי אינך יודע, אבל שלושת ילדיי ומשפחותיהם גרים מזה כמה שנים בבאר שבע. באחת הטיסות שלכם לארץ תמצא אותי בזהות אחרת. אנחנו אוהבים את עם ישראל ואת מדינת ישראל. כל חיי הייתי קומוניסט נאמן לקרמלין. יום אחד הקומוניזם ששלט בכל פשט רגל וחיי כאן הם בסכנה מתמדת". עולם הזוי וחסר היגיון.

ז

מהר מן המצופה נפגשנו עם מפקד הפלנגות האורגוטי מוחמד איסמעיל, גבר מוצק, לבוש בגדים מנומרים ונושא קלצ'ניקוב. על פיו יישק דבר. פיקודיו וכל מי שבא במחיצתו היו כנועים, שפופים ומבטם נעוץ ברצפה. מוצאם של האורגוטים כארבעים קילומטרים מזרחית לסמרקנד, לא הרחק מהגבול הטג'יקי. בעברם היו זרטוסטרים עובדי פולחן האש קודם שקיבלו עליהם את עול האיסלאם. הם ידועים כמבריחים של סמים מן השדות המוריקים של אפגניסטן, הם משגרים את המשלוחים לאוזביקסטן ומשם לרוסיה רחבת הידיים.

"ראיתי אתכם בשדה התעופה כשנחת מטוסכם ממוסקבה. נראיתם מבוהלים. יש לנו כבוד לכל אדם ובמיוחד לזרים, אלא אם כן יש לנו סיבות טובות. אתם מייצגים מדינה קטנה ואמיצה הקולטת יהודים מכל העולם. 20% מן הטג'יקים

בלבד חיים במולדתם. כל כובש קרע נתחים מארצנו – האוזבקים, האפגנים, הסינים. רבים חיים בארצות אחרות. כשנהיה בשלטון נזמין את כל הטג'יקים לחזור למולדתם המורחבת. הטג'יקית שלך מוצאת חן בעיניי. בבוא היום אשמח אם תשוב למולדת אבותיך. אמנה אותך לשר החינוך והתרבות. אגב, מאיפה רכשת את הטג'יקית הספרותית שלך?", שאל.

"אין זאת טג'יקית ספרותית", אמרתי, "היא פשוט טג'יקית מלפני המהפכה ולכן היא נקייה מאוזבקית ומרוסית. השכנים הבוכרים שלנו לא דיברו מעולם עם נשיהם וילדיהם אלא צעקו עליהם. מן הצעקות למדתי את השפה", התבדחתי. מוחמד איסמעיל האיש הקשוח חייך מתחת לשפמו והוסיף: "המסקנה המתבקשת שלעולם אל תצעק על אשתך, כי ילדי השכנים עוד ילמדו את שפתך. במה אוכל לעזור לכם?". המשרת האישי שלו הגיש לנו צ'ייניק חרסינה ופיילוצ'קות. מוחמד איסמעיל מילא את הספלונים לכדי שליש תה ירוק. "מנהג מגונה הוא למלא את הספלים. משמע הדבר כי לבך מלא על האורח ואתה מבקש שישתה ויסתלק. אחד מקסמי האירוח הוא לשוב ולמזוג לאורח תה עד שיניח את כף ידו על הפיילוצ'קה שמשמעו הגעתי לרוויה. במה אוכל לעזור לכם?"

"אנו מבקשים שתכריז על הפסקת אש כל לילה בין עשר לשתיים אחרי חצות. אנו רוצים להנחית בשעות האלה מטוסים ולהעלות יהודים לישראל".

"זו בקשה גדולה מדי. יש לי חברים רבים יהודים ואינני רוצה להיפרד מהמלעולם".

"אבי עליו השלום היה איש חכם ונהג לומר כי לכל דבר בחיים יש מחיר, אפילו לפרידה מחברים טובים".

"אביך המרוחם באמת היה איש חכם. רק חבל שלא הזכיר באיזה צבע אתם נוהגים לשלם את המחיר".

"דווקא כן. אבי אהב שדות ירוקים ושטרות נייר ירוקים עם דיוקן של נשיא המצהיר על אמונתו באללה".

"זה מוצא חן בעיניי. צבע ירוק חביב עליי מאוד. עכשיו אפשר להרים כוסית וודקה. רק אל תספר לאיש שמפקד הפלנגות האורגוטיות מרטיב את הגרון הצרוד שלו במשקה השקוף הזה. המשקה הזה הורג את כל המיקרובים ותורם לבריאות".

מדי לילה נחת בשדה התעופה מטוס חכור. המוכסים חככו ידיים עם כל מזוודה שבדקו את קרביה. בכל דרך ניסו לגנוב מרכוש העולים. ככל שעמדה להתחדש האש כולנו היינו בלחץ וביקשנו לסיים את תרגילי ההשהיה של המוכסים. מוחמד איסמעיל חייך מתחת לשפמו ולפי בקשתנו תיווך בין העולים למוכסים כשהוא נוטל לעצמו אחוזים הגונים בשלמונים. נשמנו לרווחה כשאחרון העולים ומטענו עלה על סיפון המטוס. כבש המטוס הורם, הדלתות ננעלו והמטוס האיץ את ריצתו על המסלול. עוד רגע קט והמטוס המריא אל תוך הלילה. כמו בתזמור נכון, ניתן האות וצרורות של מקלע כבד נורו אל השמים המכוכבים. עוד שלוש מאות יהודים רחקו מרעש הטנקים, הכדורים, הטילים והפגזים ולצליליהם המתוקים של מנועי המטוס עמדו לנחות בארץ מול השמש העולה.

מוחמד איסמעיל חייך אלי חיוך טוב ואמר: "אנחנו ידידים טובים הלא כן?! אשמח אם תבוא בשעה 3 אחר הצהרים לטקס מילה שנערוך לבננו רסטום בן השלוש".

"טקס מילה תחת אש?", שאלתי.

"תהיה הפסקת אש. תהיה אורח הכבוד שלי".

היה ברור לי שלא אוכל להתחמק. זאת הזדמנות נדירה לחזק את קשרינו עם מפקד הפלנגה האורגוטית".

השמועה על הפסקת אש גרמה אושר לתושבי העיר. באורח פלא השוק התמלא מוכרים וקונים. מוצרים עלובים. תור ארוך ללחם. יריות באוויר מעל ראשי העומדים בתור כדי להשליט סדר. עשרות יהודים באו לשוק ומכרו חפצים אותם לא יקחו עמם לארץ. עד מהרה סגרו הזבנים את דוכניהם כשהתקרבו למקום אנשי מליציות חמושים ובזזו את הסחורה. בעיר נפוצו שמועות שהמאפיה הטג'יקית, הדמוקרטים הקומוניסטים והמוג'הדין המוסלמים עשו רישום של היהודים בדושנבה. גם היהודים המהססים נתקפו בחרדה. הם הבינו שהשעה דוחקת.

הנהג שלי הזהיר אותי שלא להביא מתנה לטקס המילה של מוחמד איסמעיל. לא מקובל שאורח הכבוד מביא מתנות. הוא יעלב ואותו אסור להעליב. התוצאות יהיו חמורות מאוד.

נקי ומצוחצח חנוט בחליפה וענוב בעניבה הופעתי בביתו של מוחמד איסמעיל בשכונה האורגוטית של דושנבה. בית ענק עם חצר ענקית. בגלים של שלוש מאות אורחים בכל פעם נערכה החגיגה, שהחלה בבוקר ונמשכה עד לשעות הערב. האורחים חולקו לשלוש קבוצות אירוח: הנשים שהיוו את רוב האורחים התמקדו שלובות רגליים על השטיחים בלבוש סוגוני, שרות ועליזות, באחד האולמות ישבו הפונדמנטליסטים הקשישים, שאינם שותים אלכוהול ובאגף הייצוגי והעשיר ישבו שותי האלכוהול בפומבי. "לעולם לא נוכל להיות מוסלמים אדוקים מאוד, כי נמשיך לצרוך וודקה שבלעדיו אין לנו חיים".

מוחמד איסמעיל הציג אותי כאורח נכבד מאל קודס. עוד הבוקר היה לבוש בגדים מנומרים ובידו קלאץ', עתה היה לבוש חליפת פסים מיושנת מתקופת היובש בשיקגו. הוא הפגיש אותי עם נאמני הדת הלבושים ג'ומה המסורתית ומטפחת צבעונית קשורה למותנם ולראשם כובעי לבד שחורים. הם ישבו על

ספסלי עץ ואכלו בכפות ידיהם מצלחות משותפות, מכדררים את האורז ומבקיעים את הכדור לתוך פיותיהם. הם קיבלו אותי במאור פנים ונעמדו כאיש אחד והמואזין פתח ב'בסם אללה אל רחמן אלרחים'. מכאן הוביל אותי המארח להרמון הנשים הסואן. מאות נשים ישבו על שטיחים. המנגנים ישבו על המחיצה הגבוהה שהפרידה בין גברים לנשים. הן פערו עיניים ותמהו על המארח המביא זר לחלקת הנשים רק כדי לספק את סקרנותו. בראשי הדהד הפסוק מספר בראשית: "הנפילים היו בארץ בימים ההם... אשר יבואו בני האלוהים אל בנות האדם". נראיתי בעיניהן של הנשים זהובות השיניים הלבשות בגדי משי וסטין צבעוניים ומטפחת סגוגנית לראשן. הייתי הגבר היחיד שהורשה להיכנס לחצר הנשים. התבקשתי לשאת לתוך מערכת הכריזה דברי ברכה לחתן השמחה הכואב, שהסתובב בין האורחים, לבוש בגלימת משי סגולה מוזהבת של אחשוורוש, לראשו כתר מלכות ובידו שרביט ואיבר מינו החבוש יוצא ממחבוא להכריז את הסיבה למסיבה. כאורגוטי נאמן בנו של מפקד הפלנגות נהג הילד באיפוק רב למרות הכאב העז שעיוות את פניו. נשאתי במערכת הכריזה נאום חוצב להבות בטג'יקית והפתעת הקהל הייתה רבה. איך בארץ רחוקה רחוקה במזרח התיכון יושב אדם שנולד שם ובכל זאת מדבר הוא בלשונם. ככל שיכולתי הרעפתי שבחים על בעל הבית ומשפחתו וכמובן על העם הטג'יקי שתרבותו נצחית והיא מופת לכל באי עולם. שר התרבות הטג'יקי לחץ את ידי והמארח מוחמד איסמעיל חיבק אותי עד שהתפוקו עצמותיי.

הכנת הפלוב הוא מעשה אמנות של הגברים המבשלים בסיר ברזל ענק ורוקחים לתוכו אליית כבשים, פיסות בשר טלה, גרגרי חמוס ותבלין זירה. מצאתי את עצמי מגוחך – אוכל בצלחת משותפת עם סכין ומזלג כששותפי לצלחת כמו כולם מכדרר את האורז השמנוני בכף ידו ומשלח את הכדור האורז בזריזות אל הלוע הפעור שלו. שר התרבות שהבחין במבטיי הסביר לי: "שלא תחשוב שלא שמענו על סכין ומזלג. איננו מבינים איך אצלכם במערב מכניסים לפה כלי מתכת ומאבדים את הנאת האכילה הבריאה".

כשנפרדנו לשלום מן המארח הנהג שלי אמר לי: "טוב עשית שלא הענקת מתנה. היום קנית את ליבו של האיש הקשוח הזה, שבעיניו אין ערך לחיי אדם. בזכות הברכה שנשאת בטג'יקית זכית לידיד אמת שיגן עליך.

סמוך לחצות הגעתי לשדה התעופה כדי ללוות מטוס נוסף בדרכו לארץ. מוחמד איסמעיל, לבוש הפעם בגדים מנומרים וקלץ' בידו, קרץ לי בעינו ושיגר חיוך של ידידות מתחת לשפמו.

כשלנין שר 'אדון הסליחות'

א

ראש הקהילה של טשקנט פער פה גדול. שיני הזהב רקדו בפיו בקול צחקוק על הרעיון המטופש שהעליתי בפניו.

"יום הכיפורים הוא מאורע חשוב בחיי העם היהודי", אמרתי, "אין זה משנה אם אתה שומר מצוות, חילוני או אתאיסט. בישראל זה יום קדוש. כל התחבורה מושבתת, למעט רכיבה על אופניים שהיא מצווה ידועה, תרגיל חניכה וחובה קדושה לכל ילד ולאביו מולידו. גם מי שאוכל ושותה ביום זה, ליבו מכוון לאבינו שבשמיים והוא משתדל עד כמה שאפשר לסעוד את ליבו בחשאי כדי למנוע זליגת ריר משפתותיהם היבשות של השרויים בצום. כמעט כולם באים לבית הכנסת לתפילת 'כל נדרי', חלקם כחוויה מוסיקלית וחלקם כזיכרון דחוק מן הילדות המוקדמת. למה שלא נארגן כאן בטשקנט תפילת 'כל נדרי' מיוחדת לאתאיסטים?" הבעתי את דעתי.

"אוזניך שומעות את מה שפיך סח?! – תפילה לאתאיסטים?! נו, א שיינע מייסע", אמר ראש הקהילה האשכנזית בטשקנט ופרופ' מלומד בזכות עצמו.

הואסובב אצבע על צדע והביט בי במבט המוקדש למטורפים מסוכנים הטעונים אישפוז מידי בבגד כפייה.

הוא פרץ בצחוק לא מובן, שהיה עמוס גיחוך ושיני זהב, הוא הרגיע את הסרעפת הצוחקת שלו, לגם מעט מים ואמר בטון של מרצה באינסטיטוט סובייטי: "דראגי דרוזיה, חבר יקר, שב והקשב". הוא מזג לפיילוצ'קה שלי מעט תה ירוק מתוך הצ'יניק הפרחוני. אדים ריחניים של תה טוב עלו מן הספל. "קבל את המילה שלי. מילה של פרופסור נאוק באינסטיטוט", פרופסור גמור בלשונו של עגנון, "הרעיון שלך ייכשל כישלון חרוץ. אני מכיר את אנשי הקהילה שלי יותר מדי טוב. שבעים שנות קומוניזם ניתקו אותם כליל מן השורשים ומן המקורות היהודיים. הדור הראשון, שאבותינו קראו לו 'חומץ בן יין', ידע מהי יהדות, אבל גווע במחנות עבודה בסיביר או במדבריות המוות של קזחסטאן במרכז אסיה. הדור השני מת בצבא האדום במלחמת העולם השנייה או נותר פגוע גוף ונפש. מי שנפל בשבי וחזר הביתה אחרי המלחמה הואשם בבגידה בתום המלחמה וחוסל על-ידי סטלין. הנאצים חיסלו קהילות שלימות. מאות אלפים ברחו בשנים 1941-1943 מברית המועצות האירופית אל מרכז אסיה. הם שמעו משהו על יהדות מכלי שני ושלישי, אך אינם יודעים הרבה. הם נותקו משפת התפילה העברית ומה'מאמע לאשן [יידיש]'. אלוהים מסרב באופן עקרוני לדבר או לשמוע רוסית, לשון האתאיסטים. הרבה שנים האמנו שלנין הוא תחליף של אלוהים עד שהוכח לנו במחיר של עשרות מיליונים שבן אלוהים הוא בעצם גרוזיני ושמו יוסיף ויסריינביץ דז'וגהשווילי, הידוע בכינויו 'סטלין' – איש הפלדה - חניך בית הספר לכמורה בגורי, שחזר בשאלה. היהודים שביקשו להישרד החליפו את שמותיהם לשמות רוסיים, התחתנו עם רוסיות או אוקראיניות והסתירו את מוצאם כדי לשרוד ולמצוא תעסוקה איכותית. בקיצור, לאנשים היקרים האלה אין זיקה ליהדות ולכל דת שהיא".

"פרופסור יקר", התפרצתי, "לנין כנראה צדק כשקרא לדת 'אופיום להמונים'. מה שאומר כי מדובר בהתמכרות שחודרת עמוק לתאי המוח. שכחת שבמוסקבה

ובכל רחבי ברית המועצות התקהלו המוני יהודים בליל שמחת תורה, גם כדי למצוא בני זוג יהודים. האם אין כאן התמכרות לניצוץ יהודי? לאותו אופיום להמונים?", שאלתי.

"עד לא מכבר נאסר על צעירים מתחת לגיל ארבעים לבקר בבית הכנסת. טקס הנישואים נערך על-ידי קומיסרית במשרדי ה'ז'ג'ס'. הקומיסרית הציצה בניירות וזיהתה את המועמדים. תקליט שחוק ניגן ברקע את מרש החתונה של מנדלסון. הזוג חתם על הניירת והקומיסרית הכריזה בקול צרוד של מעשנת כרונית: 'חברים, ברגע זה הפכתם לזוג. אתם תבנו את הרפובליקה באושר ובשמחה'. בני הזוג קיבלו בהשאלה טבעות נישואים וענדו זה לזה. לאחר מכן ציוותה הקומיסרית: 'נו, דראגי דרוזיה, עכשיו – לפי הפרוטוקול – תתנשקו! ואל תשכחו להחזיר את הטבעות אחרי הטקס'. הזוג מילא את ההוראה הממשלתית, ניגש בזהירות למזנון וקנה בקבוק שמפניה מקומית, שהזכירה נוזל מסוג אחר. הם פתחו את הבקבוק בזהירות כדי שהכלה לא תפיל מפחד. מכאן הם צעדו לפסל המונומנטלי של לנין והניחו זר למרגלותיו של אבי האומה. כעבור רגע, כמובן, נגנב הזר על-ידי חוליגנים ונמכר בהנחה לזוג הבא... לנין לא ייחס חשיבות מיוחדת לאהבה וראה ביחסי מין התמכרות לכוס מים לאדם צמא. אהבה אמיתית היא אך ורק למנהיג, למפלגה, למולדת, ל... פושקין".

נפלה שתיקה. הפרופסור מזג לי כוסית וודקה וזנב של דג מעושן וליווה אותי לדלת כשהוא מסנן מבין שיניו: "רד בבקשה מן העניין. איש לא יגיע לאירוע המוזר הזה שאתה מתכנן". חשתי אכזבה עזה, אך החלטתי להתמודד עם האתגר.

ב

יום הכיפורים הלך וקרב. התלבטתי, איך אוכל להעניק לאתאיסטים הללו משהו מאווירת ערב יום הכיפורים שחוויתי בילדותי ובנעוריי. במוחי עברו מראות לילות הסליחות בירושלים. ילד קטן ומפוחד הצועד בלילה חשוך בסמטאות ירושלים עם קופסת שימורים ריקה שלתוכה הוכנס זנב נר שסיפק רק רמז עלוב של אור,

אך העניק אור פנימי כמו מנורה בת מיליון ואט. הרטיטו אותי הקולות הגבוהים של הנערים שסלסלו: 'אדון הסליחות. בוחן לבבות. גולה עמוקות. דובר צדקות. חטאנו לפניך – רחם עלינו'. קולותיהם התחרו זה בזה וצבטו את הלב גם לאחר שנים. נזכרתי באבא מסובב מעל ראשי תרנגול כפרות: 'זה כפרתך, זה חליפתך, זה תמורתך, זה התרנגול ילך לכפרות ואתה תזכה לחיים טובים ולשלום'. השוחט עמד מתחת לפנס הרחוב החד והיחיד בשכונה והחלף בין שיניו. ביד אחת אחז בכנפיו של התרנגול ובשנייה מרט כמה פלומות מגרוננו של העוף והעביר את החלף במהירות סילונית על צווארו של התרנגול האומלל וקילוח של דם חם פרץ אל הלילה. התרנגול האומלל צעד עוד כמה צעדים על הכביש, פרפר ודמם אל מותו. אני ברחתי כל עוד נפשי בי מאימת הסכין המדממת של השוחט. מאז איני אוכל בשר עוף. נזכרתי בגברים המגודלים החושפים את הפלג העליון של גופם ערב כיפור וחכם שהרבני מצליף על גבם בבית הכנסת ברצועות קלועות מעור של שור וחמור יחדיו, כדי לקיים: ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו. שהרבני מנה והכה בשצף קצף שלוש-עשרה מלקיות: "והוא. רחום. יכפר. עוון. ולא. ישחית. והרבה. להשיב. אפן. ולא. יעיר. כל. חמתו". הגבר המוכה עיוות את פניו מעצמת הכאב וריר של הנאה סדיסטית ירד משולי פיו של חכם שהרבני. נזכרתי בליל 'כל נדרי' בירושלים – ארון הקודש פתוח וממנו הוצאו עשרה ספרי תורה. בקהל אחזה התרגשות. החזן סלסל את 'כל נדרי' כאילו כולנו רואים את הקולות במעמד הר סיני.

ג

ברגע של חולשה הזמנתי את הציבור להגיע לקונצרט 'כל נדרי' לאתאיסטים - בליווי זמר בית האופרה יורי דוידוב, בעל קול הזהב, ומקהלה בניצוחו של מנצח בית האופרה סרברניק. ראש הקהילה הזמן להרצות על משמעות הסליחה בין אדם לחברו. חששתי שהקהל שיגיע יראה בכך שיווק פרובוקטיבי ופרימיטיבי של טקסט ארמי המובן ליחידי סגולה ובמקרה הטוב יראו בכך מפגש מוסיקלי אתני עם היבטים אינטלקטואליים יוצא דופן. המפגש נקבע לערב כיפור בצהריים.

הכנו מאתיים כסאות, בהנחה שנהיה מאושרים אם יגיעו חמישים. לתדהמתי לא היה גבול. לא נותר כיסא פנוי אחד ל'קונצרט כל נדרי לאתאיסטים'.

במשך כמה שבועות נערכנו למופע. הטקסטים לסולנים ולמקהלה נכתבו באותיות קרליות. דוידוב האזין לביצוע של ריצ'רד טאקר ל'כל נדרי', סרבניק כתב תווים לפיטי הסליחות בנוסח הספרדים בירושלים. פקיד בנק מבני ברק שהגיע לטשקנט פתח את האירוע בתקיעת שופר מרטיטה. אלה שמעולם לא שמעו תקיעת שופר היו בטוחים שפרצה מלחמת עולם שלישית והם תרו סביב לחפש מקלט. מקהלת הילדים בניצוחו של סרבניק סלסלה במבטא רוסי 'אדון הסליחות' בנוסח הספרדים בירושלים ופיוטים מן הסליחות בנוסח אשכנז. הפרופסור הרצה על הנושא: "האם הסליחה בין אדם לחברו היא שוות ערך לסליחת האל?". הרצאה מלומדת בהחלט, שבחנה את הסוגיה התיאולוגית הזאת בדתות השונות ובעיקר בעם ישראל. הקהל, שרובו מבוגרים בשנות השישים והשבעים, היה מרותק. המפגש הגיע לשיאו כשיורי דוידוב, זמר בית האופרה על שם המשורר הלאומי עלי-שר נבואי, שר את 'כל נדרי' בארמית צחה. ריצ'רד טאקר היה מוחא לו כף. קול הבריטון המהדהד והצלול של דוידוב היכה על לוח הלב. לשמע 'כל נדרי' נעמד הקהל כאיש אחד והחל להתייפח. דוידוב שר: "כָּל נְדָרֵי וְאַסְרֵי. וְשְׁבוּעֵי וְנִדְוֵי וְחַרְמֵי. וְקוֹנְמֵי וְקוֹנְחֵי וְקוֹנְסֵי...". אני מביט סביבי כלא מאמין. מאתיים זוגות עיניים אדומות וזולגות. פה ושם נשמעו התייפחויות. שבעים שנה של קומוניזם ואתאיזם לא הצליחו, כנראה, למחוק מסורת אבות שחזרה בהינף אחד. הפרופסור שהופתע מההיענות הגדולה הסביר בגילוי לב: "נכון, הקומוניסטים עשו הכול כדי למחוק כל זכר ליהדות, אבל כנראה שאת הניצוץ לא ניתן למחוק לעולם".

"מאתיים זוגות העיניים שלכם", אמרתי לקהל הנרגש, "הזכירו לי את סיפור הנער רועה הצאן, שלא ידע קרוא וכתוב. הוא חזר מן המרעה וראה את הקהל הלבוש לבנים ממהר לבית הכנסת. הלך הנער אחריהם ונעמד עם בגדי הרועה העלובים מול ארון הקודש, מבלי להוציא הגה מפיו. הוא שמע את סלסולי הרינה

והתפילה וליבו הלך שבי, אבל הסיודור היה כספר חתום בפניו. רב הקהילה, שנודע בצדיקותו, התפלל בדביקות ובכוונה רבה. עיני הציבור היו נעוצות ברב שתפילתו הייתה נשמעת בשמי מרומים ומעפילה עד לכיסא הכבוד. הוא פתח ב'כל נדרי...' רועה הצאן הנרגש ביקש להביע את רגשותיו העזים. ברגע של דממה שעטפה את הקהל, לפתע תחב רועה הצאן הצעיר שתי אצבעות לפיו ושרק שריקת רועים חדה, שהדהדה בבית הכנסת מדוכן החזן להיכל הקודש ומשם לכיפה שמעל ראשם. הקהל הנסער ראה בכך חילול קודש וביקש לעשות שפטים בנער שחילל את היום הקדוש. הרב היסה את המתפללים הנסערים ואמר: 'תפילתו הזכה והטהורה של הנער הזה הבקיעה השנה שבעה רקיעים והיא הולכת ומתנשאת מעל כל תפילות עם ישראל'. קהל יקר, אמרתי לציבור ה'אתאיסטי' הנרגש, "אני רואה את הדמעות בעיניכם, אני שומע את ההתייפחויות הבוקעות ממעמקי לב טהור ונרגש. אני רואה את הדמעות הזולגות מעיניכם האדומות... אני יכול להשוותם רק לשריקה התמימה של הנער רועה הצאן, שהבקיעה את כל הרקיעים, ונישאה מעל כל תפילות עמך ישראל".

הפרופסור ניגש אליי, חיוור כסיד, לחץ את ידיי בשתי כפותיו, קד קידה ובקול מרוסק אמר: "ידידי, לנין שר היום 'אדון הסליחות'."

מסורות ה'סומאלאק' – 30 המלאכים

בליל ה'נוב רוז'

ממנהגי השבטים הנוודיים

ה'סומאלאק' הוא מסורת רווחת בין השבטים הטורקיים של מרכז אסיה. זהו המעדן הנאכל בחג הנוב רוז, המבשר על תחילת האביב. הפילולוג מחמוד קושקארי, שחי במאה ה-15, הסביר כי 'סומא' פירושו חיטה נבוטה ומקורה טורקי. החיטה מוכנסת למים עד שהיא מנביטה. לאחר מכן מיבשים אותה ומכינים ממנה לחם. הלחם נאכל עם מזון שנקרא 'אוגרה אושי'. הכנת הסומאלק נעשה על-ידי נשים. הן ניצבות ליד הסיר הענק, משוחחות, רוקדות, מספרות סיפורים ושרות והן בוחשות את העיסה. מסורות ואמונות קשורות בסומאלאק: ההסבר להנחת 7 אבנים הוא, כי האבנים הסופגות את החום מונעות מהתבשיל להיחרך. נאמר שכלות אוכלות את הסומאלק כסגולה לכניסה להיריון; הן עושות מן העיסה עגילים כדי להגדיל את הפיריון. רווקה המתפללת תוך כדי בחישה של הסומאלאק עליהן להתפלל לשבעה כוכבי לכת ותזכה למצוא בן זוג. נשים זקנות נוטעות בשעת הטקס עץ חדש עם רווקה שטרם נישאה והצעירה תזכה במהרה לבן זוג. כסגולה לפיריון אישה זקנה שמה תינוק על ברכיה של הכלה הצעירה.

איך מכינים סומאלק:

מצרכים: 1 ק"ג חיטה; 900 גרם שמן; 4 ק"ג קמח לבן; 7 אבנים קטנות, 3 דליים של מים זכים.

אופן ההכנה: 7-10 ימים לפני חג הסומאלאק רוחצים את החיטה. משרים אותם במים על מגש ונותנים להם לספוג את המים יומיים-שלושה. מפרידים את הזרעים ומכסים אותם עם גזה. מדי יום מוסיפים מים. החיטה חייבת להימצא במקום חשוך בטמפרטורה של 16-18 מעלות צלזיוס. אור יכול לשנות את צבע החיטה. אם הטמפרטורה נמוכה החיטה תנבוט לאט יותר. בטמפרטורה גבוהה היא תרקב. לאחר שהחיטה נבטה, מסירים את הגזה. הנבטים חייבים להיות בגובה שאינו עולה על 5 ס"מ. אם יגדלו יותר טעמם בבישול יהיה מר. בתהליך

בישול ממושך שנמשך 13-14 שעות של בחישה התבשיל מוכן. לפני שמגישים אותו קוראים פרק מן הקוראן ואיש ואישה טועמים מן התבשיל של ה'נוב-רוז' שתפקידו לקרב לבבות.

אגדה על הסומאלאק:

לפני שנים רבות חייתה אלמנה ענייה מרודה, כדי כך שלא יכלה לתת אוכל לילדיה הרעבים ללחם. ילדיה יללו מרוב רעב והיא חשבה מה לעשות כדי לספק את רעבונם. היא פנתה לשכנה וקיבלה ממנה מעט חיטה אותה הכניסה לסיר ברזל והוסיפה 7 אבנים, מים טהורים וערבבה הכול עם קמח והניחה את הסיר על האש. הילדים ששמעו רעש היו בטוחים שאימם מבשלת להם מעדן, הם נרגעו, עצמו עיניים ונרדמו. לאחר זמן קצר גם האם נרדמה. כשהתעוררה בשעת בוקר מוקדמת היא הופתעה לראות סביב הסיר 30 מלאכים. היא שפשפה את עיניה בתדהמה וכשפקחה אותן שוב ראתה שהמלאכים מלקקים את אצבעותיהם. המחזה גרם לה הנאה רבה והיא העירה את ילדיה שאצו רצו אל הסיר וזללו ממנו בתיאבון רב. מאז לא ידעו הילדים רעב. היא קראה למעדן 'סומאלאק' שפירושו באוזבקית '30 מלאכים'.

